

Секція № 9.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КАРАНТИННО – ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

Харитонов Євген Олегович

*д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Харитонova Олена Іванівна

*д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувачка
кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРАВА ПРИВАТНОЇ ОСОБИ У КОНТЕКСТІ ВАКЦИНАЦІЇ ВІД КОВІД-19

З різноманітних визначень поняття «права людини» для характеристики його з точки зору практичного використання обираємо наступне: «права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [1, с. 7].

Разом із тим, спираючись на згадане вище розуміння прав людини, положення Конвенції з прав людини, доктринальне тлумачення вихідних положень прав людини у Конституції України тощо, зазначимо, що на відміну від карантину, коли обмежується право на пересування тощо, саме по собі проведення вакцинації, як на нашу думку, не є обмеженням прав людини, а вакцинацією права невакцинованих людей не порушуються.

Варто зауважити, що в теорії цивільного права категорія «права людини» використовується з певними застереженнями, як не властива безпосередньо

цій галузі. Натомість, йдеться про немайнові та майнові «права фізичної особи».

Однак це не означає відсутності певного кореспондування згаданих понять. Так, серед регулятивних правовідносин розрізняють загальні та конкретні правовідносини, враховуючи різницю між ними, яка полягає в тому, що перші пов'язані в основному з такими формами реалізації юридичних норм, як дотримання, виконання та використання, а другі опосередковують їхнє застосування. Відповідно конкретні правовідносини опосередковують застосування права, а загальні - охороняють та забезпечують право. Зокрема, загальні регулятивні правовідносини пов'язані з дотриманням членами суспільства законів, правопорядку, конституційних норм, прав людини. В межах загальних правовідносин реалізуються основні (природні) права людини, зафіксовані у міжнародних актах, Загальній декларації прав людини, інших документах. Що стосується конкретних правовідносин, то вони виникають на підставі конкретних юридичних фактів, чому й отримали таку назву. Їх завданням є обслуговування щоденних потреб, запитів та інтересів суб'єктів права: повсякденного буття людини, цивільного обігу, ринку, праці, виробництва тощо. Такі правовідносини виникають, припиняються та змінюються безперервно. Деякі з них дуже короткотермінові, швидкоплинні. Вони очевидні, суворо індивідуалізовані [2, с. 136].

Традиційно до числа цивільних правовідносин відносять конкретні правовідносини. Такий підхід має під собою відповідне методологічне підґрунтя, котре відображається у базовому розумінні суб'єктивного цивільного права як міри можливої (дозволеної) поведінки однієї особи, якій відповідає міра належної поведінки іншої особи.

З цивілістичного погляду, «права людини» можуть бути віднесені до загальних цивільних відносин, а «суб'єктивні права фізичної особи» - до конкретних.

Однак, тут маємо враховувати можливість характеристики категорії правовідносин на трьох рівнях: 1) як категорії загальної теорії права; 2) як

категорії приватного права; 3) як категорії певної (конкретної) галузі права [3, с. 335]. Відтак враховуємо й те, що права приватної особи (другий рівень розуміння) від прав фізичної особи у цивільних правовідносинах (третій рівень розуміння) відрізняються більш високим ступенем узагальнення, врахування засад і норм природного права тощо. Під таким кутом зору права людини можемо оцінювати як права приватної особи, котрі на рівні національному регламентуються та захищаються нормами цивільного законодавства. Разом із тим, йдеться саме про «права приватної особи», а не про правоздатність останньої. Правоздатність є характеристикою загального правового становища приватної особи, що найбільш точно відображається у понятті «цивільна правоздатність», яке може бути застосоване щодо кожної «абстрактної» людини. Натомість, «суб'єктивне цивільне право» має конкретна людина, що відображається і у позначенні «суб'єктивне цивільне право», тобто, «право, що належить певному суб'єкту».

Звідси випливає, що стосовно визначення наслідків відмови від вакцинації може йтися про здійснення, захист тощо цивільних прав, обмеження цивільної дієздатності та спроби обмеження цивільної правоздатності, вирішення колізії суб'єктивних прав учасників цивільних відносин тощо.

При цьому основна проблема у демократичному суспільстві полягає у виникненні колізії не лише публічних і приватних прав (інтересів), але й у «зіткненні» прав (інтересів) приватних осіб - суб'єктів цивільних прав.

Отже, стосовно ситуації, яка має місце при вакцинації, здається доцільним вести мову саме про «зіткнення» прав/ інтересів учасників відповідних правовідносин, оскільки, на відміну від «колізії» прав, які загалом мають однакову спрямованість, у нашому випадку йдеться про протилежну спрямованість «права на вакцинацію» та «права не вакцинуватися»: реалізація останнього (тобто, ухиляння від вакцинації) одними особами фактично нейтралізує результати щеплення, зробленого іншими особами.

Що стосується проблеми ігнорування факту «зіткнення» суб'єктивних прав учасників цивільних відносин, то вона, на нашу думку, стала результатом надання надмірного значення тезі про загрозу «звикання» соціуму до підміни індивідуалістичних, приватноправових цінностей цінностями колективістськими із застосуванням публічно-правових засобів визначення і забезпечення останніх, а відтак можливості виникнення «побічного ефекту» у вигляді звикання і влади, і людей, до розширення повноважень правоохоронних органів.

З врахуванням згаданої тези, можна сказати, що головна хиба дій влади при проведенні вакцинації полягає саме в ігноруванні багатоаспектності проблеми, відсутності спроб вирішити проблеми, які при цьому виникають, шляхом адміністрування.

Крім того, державними інституціями недостатньо уваги приділяється відмінностям між «правами людини» і цивільною правоздатністю особи. Відтак звужується й діапазон можливостей використання правового механізму врегулювання проблем, що виникають при вакцинації від COVID-19.

Зокрема, якщо проблема забезпечення прав людини може розглядатися під кутом доцільності абсолютного захисту права окремої людини як приватного інтересу проти інтересу публічного, то з погляду цивілістичного важливою є також проблема подолання колізії приватних інтересів. Адже, скажімо, право однієї особи нехтувати своїм здоров'ям не може протистояти праву кожної іншої особи дбати про своє власне здоров'я. І якщо котрась особа, вважаючи, що вона має таке право, ухиляється від вакцинації, то так само інша особа має право вимагати, щоб таке ухиляння не створювало для неї загрози захворювання. Інакше має місце зловживання правом, відоме у теорії цивілістики як «шикана».

Як впливає з «формулювань» частини третьої ст. 13 ЦК, «не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах», у першому випадку наголошується на необхідності врахування факту зловмисного поведження -

наміру завдати шкоди іншій особі. Таке правопорушення характеризується наявністю умислу порушника. І хоча для цивільної відповідальності форма вини, як правило, не має значення, але навмисне завдання шкоди іншій особі може тягти настання відповідальності іншої галузевої приналежності (наприклад, карної).

Отже, при такому виді зловживання правом можуть наставати два види відповідальності: цивільно-правова і карно-правова.

Разом із тим, тут не йдеться про «подвійну відповідальність». Насправді при навмисному завданні шкоди іншій особі у процесі реалізації її права ніби «накладаються» два правопорушення – цивільне і карне (злочин). Тому й відповідальність за кожне з цих порушень настає окремо.

З погляду практичного, це виглядає як задоволення цивільного позову про відшкодування шкоди, поданого у карному процесі потерпілою від навмисного завдання шкоди особою.

Що стосується іншої ситуації, згаданої у частині третій ст. 13 ЦК – зловживання правом, пов'язане з використанням недозволених форм його реалізації, але у рамках загального дозволеного типу поведінки щодо даного права, то тут про існування чи відсутність вини особи (тим більше, вини у певній формі) не згадується взагалі. Тому можна припустити, що зловживання правом, пов'язане з використанням не дозволених форм його реалізації, але у рамках загального дозволеного типу поведінки щодо даного права, має розглядатися як менш значиме цивільне порушення (за наявності вини у формі простої необережності) або й як взагалі об'єктивно протиправне поводження, що полягає у своєрідному «тимчасовому ексцесі» (наприклад, внаслідок випадку, поведінки третіх осіб тощо) під час правомірної у цілому поведінки особи.

Зазначене дає підстави розрізняти поміж випадків зловживання правами у процесі вакцинації такі ситуації як виготовлення та придбання фальшивих сертифікатів про щеплення, агітація та проведення акцій проти вакцинування,

небажання вакцинуватися з особистих міркувань, необізнаності, страху перед щепленням тощо.

Разом із тим, зловживання правом, як і кожне правопорушення, тягне за собою застосування санкції. Загальна санкція передбачена у ст. 16 ЦК, яка передбачає відмову в охороні неналежно здійснюваного права. У випадку недодержання особою вимог здійснення права, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїм правом, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом.

Важливими є положення частини 6 ст. 13 ЦК, якими фактично встановлюються гарантії дотримання особою меж здійснення її прав. Ця норма передбачає, що «у разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені частинами другою-п'ятою цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом».

Оцінюючи ситуацію в цілому, можна зробити висновок, що згадана норма потребує удосконалення, оскільки її положення не дають можливості вирішувати проблеми, що виникають у разі «зіткнення прав» приватних осіб. Хоча, загалом, її положення є достатньо ґрунтовними, водночас, вони як свідчить ситуація, що виникла у зв'язку з пандемією, не відповідають викликам сучасності.

Як на нашу думку, право на подання позовів проти осіб, які порушують межі здійснення своїх прав (зловживають правами) у надзвичайних ситуаціях доцільно надати представникам громадянського суспільства (громадським організаціям тощо), котрим у разі виникнення колізії суб'єктивних прав приватних осіб має відводитися важлива роль звернення за захистом громадських інтересів та запобіганню зловживання правами.

Не викликає сумніву, що можливість взаємодії держави із громадянським суспільством (правове забезпечення його функціонування), навіть поза екстремальними ситуаціями, значно більшою мірою забезпечується через публічне право, ніж через право приватне.

Такий стан речей є природним, оскільки приватне право і громадянське суспільство є однопорядковими концептами, які не лише не можуть існувати одне без одного, але й не можуть бути достатньо повно охарактеризовані поза їхнім взаємним зв'язком, що пов'язано з однотипністю підґрунтя їхнього виникнення та існування. Натомість, публічна влада має забезпечувати умови функціонування громадянського суспільства та реалізацію і захист цивільних прав приватної особи, надто у таких важливих питаннях, як вакцинування, враховуючи при цьому принцип «Право однієї особи закінчується там, де починаються права інших людей».

Джерела:

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. К., 1995. 172 с.
2. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини: приватноправовий та публічно-правовий виміри: монографія. Одеса, Гельветика, 2018. 397 с.
3. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Т. IV: Від ідеї до реалізації: монографія. Одеса: Фенікс, 2021. 632 с.

Мелех Любомира Володимирівна

к. ю.н., доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

Дика Соломія-Анна Тарасівна

здобувач вищої освіти Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Освіта важлива складова комфортного життя особи у сучасному суспільстві. Освічена людина завжди затребувана у всіх сферах